

עוז סופות בנגב

חיים גנז

את החלטת התנועה הציונית לבחור בפלשתינה כמקום שבו תמומש הלאומיות היהודית אפשר לפרש על יסוד שני נימוקים: האחד מעוגן בקשר בין הארץ ובין הזהות ההיסטורית של היהודים כעם, והשני מעוגן בטענת בעלות היסטורית של העם היהודי על ארץ ישראל. הנימוק הראשון מאפשר לרעיון הציונות להיות נאצל. הנימוק השני הופך את מימושו לנפשע

פברואר 2024

בואנו עתה להשתדל בדבר בנין בית נאמן לנו, למען נחדל מהיות נודדי עולם ולמען הרים כבוד אומתנו בעיני עצמנו ובעיני זרים, - הנה קודם כל אל לנו לחלום על דבר תקומת ארץ יהודה הקדמונית. [...] כדי שנגיע באיזה זמן לפתרון שאלתנו, צריך **שלא נהיה תופסים מרובה**. גם בלעדי זה קשה הדבר למדי.^[1]

את האזהרה הזאת משמיע יהודה לייב פינסקר בשנת 1882, כשפוגרום סופות בנגב בדרום האימפריה הרוסית גורם לו להעלות את רעיון הציונות בספרו **אוטואמנציפציה!**. אחרי שחלפה "צרת השוד והרצח" של הפוגרום, הוא מנסה להציע שם "תרופות יותר שלמות מאלה הפליאטיבות שמרפאים בהן להבל את עמנו האומלל זה אלפי שנים". התרופה שהוא רושם היא "כברת-ארץ גדולה [...] ארץ אשר לנו תהיה לעולם ואדונים זרים לא יוכלו לגרשנו מעליה". **במדינת היהודים**, ארבע-עשרה שנים מאוחר יותר, הציע הרצל תרופה זהה.^[2]

אירועי הסופות בנגב זכו לכינוי זה בהשראת נבואת ישעיהו, "כי משא מדבריים כסופות בנגב לחלוף ממדבר בא מארץ נוראה" (כא, א). לפוגרום שהתרחש בחיינו כעת לא נחוצות סינקדוכות בהשראתו של נביא. הוא אכן אירע בנגב עצמו, ואת הארץ הנוראה שממנה באו הסופות, עזה, אנחנו יצרנו. בפוגרום הזה מבטאת ההיסטוריה את לעגה לפירוש שהענקנו ל"תרופה היותר שלמה" שהציעו פינסקר והרצל לעם היהודי. היא לועגת לנו מפני שפירשנו את הצעתם - "כברת-ארץ גדולה [...] ארץ אשר לנו תהיה לעולם ואדונים זרים לא יוכלו [לגרש יהודים] מעליה" - כארץ שאדונים יהודים יוכלו לגרש מעליה זרים לא יהודים. כך הפכה התרופה לכמוסת תרעלה.

התהליך הרעיוני שאפשר למזור לפוגרום 1882 להפוך לכמוסת תרעלה הרבה לפני פוגרום 2023 היה ארוך: תהליך בחירת הנימוק לבחירה בפלשתינה כמקום שבו תמומש התרופה הלאומית להשפלות היהודים. הנימוק שנבחר בסוף תהליך זה הוא טענת הבעלות ההיסטורית שיש כביכול לעם היהודי על הארץ. [3] הנימוק שצריך היה להיבחר - וצריך להיבחר גם היום ובעתיד - הוא כי לזהות ההיסטורית של העם היהודי, כלאום, יש קשר עם הארץ.

פינסקר והרצל, כידוע לא חשבו כי הבחירה בפלשתינה היא הכרחית להשגת התרופה הלאומית. "לא ארץ קדשנו אלא ארץ משלנו" נחוצה לנו, אומר פינסקר באוטואמנציפציה; "הנבחר בפלשתינה, או בארגנטינה?" שואל הרצל במדינת היהודים. [4] ואולם שניהם חשבו כי אם אפשר יהיה לממש את חזונם בפלשתינה, "מה טוב". [5] הם, ומי שנרתמו למימוש החזון הזה, חשבו כך על יסוד אחד הנימוקים שצינתי או על יסוד שניהם.

בכינוסי הקונגרסים הציוניים הראשונים פלשתינה היא שנבחרה. זוהי עובדה מוגמרת, ואין טעם לדון בשאלה אם יש להצטער עליה. אבל הנימוק שבו ראוי להצדיק את הבחירה הזאת אינו עובדה מוגמרת, וכך גם שילובו במעשיה המדיניים והמשטריים של ישראל הנוגעים ליחסיה עם הפלסטינים. את זאת אפשר לשנות, וכפי שאטען כאן, גם מן ההכרח לשנות.

אי-אפשר לקבוע באיזה נימוק הצדיקה ישראל את הבחירה בארץ זו קודם למלחמת ששת הימים. מעשיה המדיניים והמשטריים עד אז אינם מאפשרים לקבוע ללא עוררין אם פירשה את בחירת הקונגרסים הציוניים בפלשתינה כבחירה המבוססת על קשר הזהות ההיסטורית של היהודים עם הארץ, או אולי גם ואולי בעיקר כבחירה המבוססת על זכות הבעלות ההיסטורית. מדיניותה אפשרה לשני הנימוקים להתרוצץ בבטן ההווה והרעיון היהודיים-ישראליים, ההתיישבות שקדמה להם והתנועה שהולידה את שניהם, בלי שאחד מהם יכול היה לבקוע ראשון אל המציאות הפוליטית היהודית-פלסטינית. לעומת זאת, מדיניותה המשטרית והטריטוריאלית מאז שנות השבעים - ובראשה ההתנחלויות ביהודה, שומרון ועזה, החקיקה סביבן וחוק הלאום משנת 2018 - אינם מניחים מקום להתלבטות בין הפרשנויות. קווי היסוד של הממשלה הנוכחית, ממשלת סופות בנגב 2023, מצהירים על כך במפורש, והממשלה מצהירה על כך בהרכב מפלגותיה ושריה: אלה צועקים שפלשתינה נבחרה מפני שהעם היהודי הוא בעליה של ארץ ישראל.

אנסה להראות כאן כי אין פלא שבעת כהונתה של ממשלה זו פרצה המוגלה שהתחילה להצטבר בכמות מדאיגה כבר בשנות השבעים, ובצבצה הרבה לפני כן. אראה כי בעת כהונתה של הממשלה הנוכחית קיבלנו אזהרה שסופנו לשוב אל המקום שבו התחלנו - אל הסופות בנגב. את זאת מסבירות ההשלכות המשטריות והמדיניות שנימוק הבעלות מאפשר ומועד לגרום, ומחויבותה של הממשלה לנימוק הזה. נימוק הזהות, לעומת זאת, אינו מאפשר את ההשלכות הללו ובוודאי אינו גורם להן.

שתי שאלות מעשיות ושתי תשובות עיוניות

כשסוגיית הבחירה של חלקת הארץ שבה תמומש התרופה הלאומית להשפלות היהודים עלתה לדיון בקונגרס הציוני הראשון בבאזל 1897, ואחר כך שוב בקונגרס השישי, "קונגרס אוגנדה", בשנת 1903, צריך היה להשיב על שתי שאלות מעשיות. ראשית, באיזו טריטוריה צריכים היהודים לבחור; שנית, בהינתן העובדה שבסוף המאה התשע־עשרה כל טריטוריות העולם היו מיושבות או תחת ריבונות מדינית, כיצד לקבוע את המחיר הטריטוריאלי והמשטרי שיהיה על שליטי ויושבי אותה טריטוריה לשלם, וכיצד להצדיקו בפניהם.

פינסקר והרצל לא חשבו כי נחוץ להשיב על שאלות אלו בנפרד. הדבר עולה מפועלו המדיני של הרצל. לאחר פרשת דרייפוס, כשנוכח בכישלון שחרורם האזרחי של היהודים באירופה, חיבר את **מדינת היהודים**, יזם את כינוס הקונגרס הציוני, וניהל מגעים מדיניים עם גורמים בעלי שליטה או השפעה בטריטוריות חוץ־אירופיות כדי להגשים את רעיון השחרור הלאומי של היהודים. בנהלו מגעים אלה מוכרח היה להניח כי אם יצליח אחד מהם, תתקבל באבחה אחת גם תשובה לשאלת זהותה של חלקת הארץ שבה יוגשם הרעיון וגם תשובה לשאלת המחיר שישלמו יושביה והצדקתו. הטריטוריה תיקבע מכוח זהותו של הגורם המדיני שאיתו יבשילו המגעים לכדי הסכמה; והמחיר ייקבע מעצם ההסכמה ומתכניה.

אבל הקונגרס הציוני הראשון לא המתין להצלחת המגעים שינהל הרצל, והקונגרס השביעי דחה תוכנית שהתבססה על מגעים כאלה. בשניהם התקבלה החלטה הרואה בפלשתינה את המקום שבו תמומש הלאומיות היהודית. את ההחלטה הזאת אפשר לפרש על יסוד שני הנימוקים שהוזכרו לעיל: האחד מעוגן בטענה כי לעם היהודי יש בעלות על ארץ ישראל, זכות שנרכשה בעת העתיקה ולא התיישנה מאז למרות אובדן החזקה על הארץ, והשני מעוגן בטענה כי זהות היהודים כעם קשורה לארץ ישראל. גם הקשר הזה מקורו בעת העתיקה, וגם הוא לא התיישן מאז למרות הסתלקות היהודים והווייתם הלאומית מן הארץ.

לטענת הבעלות יש גרסאות חילוניות ודתיות. לאלה הדתיות קוראים "הבטחה אלוהית" או "קושאן תנ"כי". גם רוב היהודים החילוניים בישראל מחזיקים בהן. "אין אלוהים, אבל הוא הבטיח לנו את הארץ", מתאר אמנון רז־קרקוצקין את עמדתם.^[6] גרסה חילונית של טענת הבעלות מובלעת במילים המסיימות את הפסקה הפותחת את מגילת העצמאות: בארץ ישראל, כתוב שם, "הוריש [העם היהודי] לעולם כולו את ספר הספרים הנצחיים". הטיעון המובלע כאן הוא כי בעשותו כך עשה העם היהודי בפיסת הטריטוריה הזאת מה שעושה צייר המצייר על פיסת בד: הוא הפך חומרי גלם למוצר תרבותי. כשם שצייר רוכש בעלות על פיסת הבד והצבע שהפכו תחת ידיו לציור רב ערך, כך רכש העם היהודי בעלות על פיסת הטריטוריה שהפכה תחת ידיו לארץ רבת ערך. במאה השבע־עשרה פיתח ג'ון לוק תיאוריה מסוג זה לגבי הזכות לקניין פרטי והצדקתה של זכות זו. לאומנים - לא רק יהודים - השתמשו בה מאז ומתמיד כבתיאוריה של זכויות קניין לאומי. נראה כי הטענה בדבר החתירה של יהודים "בכל דור לשוב ולהיאחז במולדתם העתיקה", הנטענת במגילת העצמאות, מיועדת לבסס טענה בדבר אי־התיישנותה של זכות קניין זו מאז נרכשה בעת העתיקה.

הטענה השנייה - הקשר בין זהותם ההיסטורית של היהודים כעם ובין הארץ - מובלעת גם היא בפסקה הראשונה של ההכרזה. הסיפא של הפסקה מציינת את ראשונות תרומתם של היהודים בכינון זהות הארץ בעיני העולם. הרישא שלה דנה בראשונותה של הארץ בכינון זהות היהודים בעיני העולם ובעיני עצמם: "בארץ ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית". היהודים הוסיפו להיות מזוהים כעם פלשתינאי גם כשנפקדו מפלשתינה, גם כשלא תפקדו כלל כלאום.^[7] נראה כי זוהי סיבה טובה להשתמש בפלשתינה כמקום שבו תמומש התרופה הלאומית לרדיפותיהם, משנכשל באירופה הפתרון האזרחי שניתן שם לרדיפות אלו מאז מהפכה הצרפתית.

קניין וזהות: השלכות פוליטיות וחוקתיות

ההבדלים בין ההשלכות הפוליטיות והחוקתיות של ההצדקה הקניינית ובין אלה של ההצדקה הזהותית דרמטיים. השלכותיה של ההצדקה הקניינית הופכות את הלאומיות היהודית לזרז להשפלות יהודים במקום להיות תרופה להן. לא כן השלכותיה של ההצדקה הזהותית.

ההצדקה הזהותית יכולה להצדיק רק את בחירת הטריטוריה שבה תתממש התרופה הלאומית, ומתוך כך להפוך את יושביה, קרי הפלסטינים, למי שלמזלם הרע ישלמו את מחירה. בכוחות עצמה אין היא יכולה להצדיק לא את עצם השתת המחיר ולא את ממדיו, לא על הפלסטינים ולא על כל צד שלישי בטריטוריה אחרת שהייתה נבחרת מחוץ לאירופה. לא הם רדפו את היהודים עד המאה התשע-עשרה, ולא אצלם נכשל ניסיון השחרור האזרחי שלאחריו נמשכו רדיפותיהם אז ובמאה העשרים. בהיעדר הסכמה מראש של הפלסטינים לשלם את המחיר, הוא יכול להיות מוצדק רק אם יש דרך להצדיק בפניהם למרות אי-הסכמתם. במסגרת המחשבה המוסרית והמשפטית, עד כמה שידוע לי, הדרך היחידה לעשות זאת היא להצביע על צורך דחוף, מן הסוג שפצוע אנוש יכול להצדיק באמצעותו התפרצות לבית מרקחת כשבתי המרקחת סגורים כדי ליטול תרופה מצילת חיים. הצדקה זו גם מכתובה את טיב והיקף המחיר שהפצוע רשאי לגבות מקורבנו: הוא רשאי ליטול רק את התרופה הנחוצה לצורך הצלת חייו, ויהיה עליו ועל מי שפצעו לפצות את קורבנו על נטילתה.

בין המשל לבין הנמשל במקרה שלנו יש כמובן הבדלים כבירים. אחד המובהקים שבהם הוא שהתרופה כאן אינה מצויה בצנצנת על מדפי בית מרקחת, ואי-אפשר לקחתה ולהסתלק. התרופה היא התנחלות במרחבים פיזיים ובזכויות שליטה וניהול של בית המרקחת. ממדי המרחבים הפיזיים של התנחלות זו, וטיב והיקף זכויות השליטה והניהול בה, תלויים באיזון מידתי בין העוצמה, הדחיפות והטיב של הצורך המצדיק את נטילתם ובין עוצמת הפגיעה במי שמחזיקים בבית המרקחת כתוצאה מאובדן מרחבים וזכויות אלו. מפני שהתשובות לשאלות שכאלה כמעט אף פעם אינן חדות, היה על ישראל לנהל עליהן משא ומתן עם הפלסטינים אחרי היווסדה. היה עליה גם להמריץ את ארצות אירופה, ובעיקר את גרמניה, לקחת חלק במשא ומתן הזה ולשאת באחריותן לצורך היהודי הדחוף שהצדיק את כינון המדינה. העובדה שהפלסטינים, בסיוע מדינות ערביות, ניסו אז לסכל את כינונה, והעובדה שתקופה ארוכה לאחר מכן עדיין הוטל על המדינה החדשה לטפל בפצעי היהודים שנרדפו במחצית הראשונה של המאה העשרים, היוו אולי הצדקה לעיכוב המשא ומתן הזה. אבל הן בוודאי אינן מצדיקות את העיכוב הנמשך עד היום.

ההשלכות הפוליטיות והחוקתיות של ההצדקה הקניינית לבחירת פלשתינה שונות באופן מהותי מן ההשלכות של ההצדקה הזוהית. כדי להמחיש זאת חשבו כי הפצוע האנוש שלנו הוא בעלי הנכסים שבהם מתנהל בית המרקחת שממנו בחר לקחת את התרופה. גם במקרה כזה תיחשב חדירתו לשם כפריצה, שכן שיקולים של סדר ציבורי אוסרים על בעלים לעשות דין לעצמו אפילו אם מי שמחזיק כרגע בנכסיו הוא מסיג גבול. על פי המשל הנוכחי, הצורך הדחוף שיצרו רדיפות היהודים ישמש הצדקה למעשה הפריצה. ואולם אם רק את הפריצה היה צורך להצדיק, ואם ארץ ישראל היא אכן בבעלות יהודית שלא חלה עליה התיישנות מאז העת העתיקה, אזי הצדקת המחיר הטריטוריאלי והמשטרי שמותר ליהודים להשית על מי שמחזיקים בה אינה תלויה עוד באיזון בין דחיפות הצורך של היהודים בתרופה לרדיפותיהם ובין המחיר שהוגן לגבות ממי שמחזיקים בארץ; הצדקת המחיר וגובהו הופכים להיות תלויים באופן שבו ראוי לסווג את מעמדם הקנייני של המחזיקים בארץ. האם הם מסיגי גבול? ואם כן, מאיזה סוג - האם הם למשל גזלנים, או מחזיקי רכוש גנוב? או שמא הם בעלי חזקה בדין מסוג כלשהו, למשל שוכרים או שומרים?

קניין או זהות? בחירתה של ישראל

מגילת העצמאות, אם לא בכוחות עצמה אזי לפחות לנוכח אינספור חוקים ומעשי מדיניות של ישראל שבאו אחריה,^[8] מציעה תשובה מסוימת לשאלה הזאת. המגילה, שכלל אינה מציינת את כישלון האמנציפציה האזרחית של היהודים באירופה כחוליה בשלשלת ההתרחשויות המתוארת בה לצורך הצדקת כינונה של המדינה היהודית, מעניקה "לבני העם הערבי" תושביה "אזרחות מלאה ושווה" **כפרטים** כשהם נקראים ככאלה ליטול "חלקם בבניין המדינה" היהודית. היא נמנעת מלהעניק להם זכויות כלשהן **כעם**. לאור חוק הלאום משנת 2018, הפוסל במפורש את "בני העם הערבי" כמועמדים לזכויות כאלה, ולאור חוקים ומעשי מדיניות רבים שקדמו לו, אפשר להסביר את שתיקת המגילה בעניין זכויותיהם של הפלסטינים כעם באופן הבא: "בני העם הערבי תושבי מדינת ישראל" השתמשו בארץ כפרטים בתום לב. הם בגרו בטריטוריה שבבעלות יהודית, בלי שניתן לתבוע מהם בעת בגירתם מודעות לכך שחייהם השתמשו בטריטוריה שעמם גזל מהעמים שגזלו אותה מהעם היהודי בראשית האלף הראשון. ואולם, בהגיעם לבגרות הם אמורים ללמוד היסטוריה; להבין את ההבחנה בין הווייתם כפרטים ובין הווייתם כבני עם גזלן או כזה המחזיק רכוש גזול; ולהבין את השלכות ההבחנה הזאת על זכויותיהם בארץ ישראל. כעם אין להם זכויות כלשהן. ואולם כפרטים, שחייהם כאמור השתמשו בארץ בתום לב, מגיעות להם זכויות אזרחיות אם יכירו בנחיתות המעמד הקנייני שיש להם בארץ כקולקטיב לאומי.

יש לשים לב ולהדגיש כי הגיון הפירוש הזה של מגילת העצמאות מ-1948 ושל רצף החוקים ומעשי המדיניות בינה ובין קווי היסוד של ממשלת ישראל ב-2023 אינו חל רק על "בני העם הערבי" שהיו תושבי המדינה היהודית שהוקמה בחלקת הארץ שגבולותיה שורטטו ב-1949; הוא חל על "בני העם הערבי" היושבים בארץ ישראל כולה. ב-1967, כידוע, חלקים נוספים של הארץ עברו לחזקה יהודית. גם אז התרחש הדבר "בעשיית דין עצמי" שהייתה לה הצדקה בצורך דחוף: מלחמת המגן שכפו אז "בני העם הערבי" במצרים, סוריה וירדן על ישראל. על "בני העם הערבי" הפלסטיני החיים בטריטוריות שחזרו

לחזקת הבעלים היהודי ב־1967 חל אותו היגיון שבהסדרי מגילת העצמאות שחל על הפלסטינים שישבו במדינה שהוקמה ב־1948. אלא שבניגוד לערביי 1948, ערביי 1967 – אלה שבעזה וביהודה ושומרון – תובעים בקולניות זכויות כלאום. כאמור, מכיוון שעמם מחזיק רכוש שנגזל מן היהודים, לא יכולות להיות לו זכויות כאלה. בתובעם אותן מפגינים ערביי 1967 חוסר הבנה של מעמדם ומפריס תנאי שעליהם לקיים כדי ליהנות מזכויות שוות כפרטים.

אין פתע בכך שבצלאל סמוטריץ' ואיתמר בן־גביר מגיחים מתוך מגילת העצמאות כפי שהתפרשה מאז הוכרזה. הם נבדלים מהרוב היהודי בישראל בפירוש הדתי־משיחי שהם מעניקים לנימוק הקנייני ובמזג המשיחי. הפירוש והמזג האלה עושים אותם חסינים לנימוקים פרגמטיים שבגללם חלק מהציבור היהודי בישראל נכון לסגת מרוב שטחי 1967. אבל כמוהם, רוב היהודים בישראל סבורים כי הסמכות להחליט על הנסיגה היא בידי בעליה של הארץ: העם היהודי. בעלים, מעצם הגדרתו ככזה, הוא המחליט הסופי ביחס למה שיעשה בדבר שהוא בעליו. לערבים אין אמירה בעניין. עמדה זו מונחת ביסוד ההוראות החוקתיות של המשפט הישראלי כפי שהתפתח מאז הכרזת העצמאות, ובעצם גם ביסוד לימודי ההיסטוריה והאזרחות במסגרת החינוך הממלכתי כפי שעוצב עוד בשנות החמישים של המאה הקודמת וכפי שהוא מתנהל מאז. חשוב להזכיר כי הוא עוצב בידי שר החינוך מטעם מפא"י בן־ציון דינור, הפרופסור להיסטוריה מן האוניברסיטה העברית, ולא בידי שרי החינוך מן המפד"ל והליכוד שניהנו בתפקיד מאז שנות השבעים. אלמלא כל אלה, אני מעז לומר, לא היו מתפתחים ההסדרים הלאומיים והרב־תרבותיים של המשפט החוקתי הישראלי כפי שהתפתחו, ולא הייתה מתאפשרת ממשלת סופות בנגב 2023.

עוד סופות בנגב

תהליך הפיכתו של רעיון הציונות מרעיון של לאומיות משחררת לרעיון של לאומיות המבוססת על טענת קניין התחיל בקונגרס הציוני הראשון, ובעצם, כפי שעולה מדברי פינסקר שהובאו בפתח המאמר, כבר ב־1882 ולפניה. עד 1967 התהליך התפתח באיטיות, ומאז הוא התנהלותו בשל ההזדמנויות המעשיות שנוצרו. ממשלת ישראל 2023 הביאה את התהליך לשיאו. בקווי היסוד שלה ובדמויות המרכיבות אותה היא הפכה את לאומיות השחרור היהודית של פינסקר ושל הרצל ללאומיות קניין מובהקת.

לאומיות זו אינה המצאה יהודית. היא מצויה למשל בבסיס חוקת מלזיה, המגדירה את היחסים בין העם המלאי למיעוט הסיני והיהודי. גם פולין נדרשה לה כדי להצדיק גירוש מיליוני גרמנים משלזיה אחרי מלחמת העולם השנייה. גרמניה של ביסמרק השתמשה בה כדי להצדיק גירושי יהודים ופולנים משטחה בסוף המאה התשע־עשרה. היא עמדה בבסיס מלחמות הבלקן לדורותיהן, ועומדת בבסיס מלחמות מרכז אסיה עד היום. ולדימיר פוטין אף הוא הצדיק באמצעותה את מלחמתו המתמשכת באוקראינה. התיעוד ההיסטורי הראשון שלה הוא במאה האחת־עשרה לפני הספירה, בפרק יא בספר שופטים, שם מלך בני עמון תובע מיפתח בשם לאומיות כזאת את הגלעד, שעמו איבד את החזקה בו ליהושע מאות שנים לפני כן.

אלא שנראה כי במקרה הישראלי יש ללאומנות זו פוטנציאל רעיל במיוחד, שכן רק כאן היא יוצרת מלכוד כפול ומסוכן. מצד אחד, ויתור על חלקים מסוימים מארץ ישראל שכבר מצויים בחזקה יהודית - אלה שנכבשו ב־1967 - מוצג לאורה כויתור על צדקת כינון הלאומיות היהודית גם בחלקת הארץ שבה כוננה ב־1948. מצד שני, נימוק הבעלות מוצג כבסיס למימושה של הלאומיות על חלקים נוספים של ארץ ישראל שאינם בחזקה יהודית, אם מלחמות צודקות תאפשרנה זאת (למשל רצועת עזה, בהזדמנות הנוכחית).

במקרים אחרים אין זה כך. חישובו על מדיניות המזרח (Ostpolitik) של הקנצלר הגרמני וילי ברנדט בשנות השבעים. ברנדט ויתר אז על תביעות טריטוריאליה של ארצו, למשל בשלזיה. לא היה אפשר לפרש זאת כויתור על צדקת היותן של נורדריין-וסטפאליה ובאדן-וירטמברג גרמניות. הן היו כאלה מדורי דורות. מי שהחזיקו בהן לפני כן נעלמו מן העולם. לעומת זאת, כשמנחם בגין "ביקש להרגיע את המלך חוסיין, לבל יחשוש מכוונותיה של ישראל כלפי ממלכתו"^[9], הוא לא ויתר על זכות הבעלות היהודית עליה. הזכות, סבר, "קיימת, אך אין בדעת ממשלתו לעשות למימושה". הסיבה לכך היא ש"אנחנו, בעקבות השואה, אין לנו כוח ומשום כך אין לנו רצון, לאסור מלחמה למען כיבוש עבר הירדן המזרחי". שמע מיניה: אם מלחמת מגן תגרום לנו לכיבוש, ננהג גם בו וביושביו מנהג בעלים.

להצדקת הבחירה בפלשתינה כאתר שבו תמומש לאומיות השחרור היהודית על יסוד הזיקה בין זהות היהודים כלאום ובין חלקת הארץ הזאת אין אף אחת מהשלכות האלה. הצדקה כזאת אינה גוררת הצדקה לשליטה יהודית בחלקי ארץ ישראל מעבר לממדים שהיו נחוצים לסיפוק הצורך הדחוף שיצרו רדיפותיהם (צורך שיש להבחינו היטב מ"צורכי הביטחון" של ישראל). היא אף אינה גוררת כפירה בזכויותיהם הלאומיות השוות של כל הערבים הפלסטינים בארץ, גם אלה שהם אזרחי ישראל. בד בבד היא אינה גוררת ויתור על הכרה בצדקת כינונה של ישראל ב־1948 לשם מימושה של לאומיות השחרור היהודית.

תמיד, גם באמצע המאה העשרים, היה צורך לקבע את ההיבטים הטריטוריאליים והחוקתיים של לאומיות זו במשא ומתן בין היהודים לפלסטינים החיים בין הירדן לים. גם כיום יש בכך צורך, ויוסיף להיות צורך כזה כל עוד חיים כאן יהודים ופלסטינים במספרים גדולים. אמת מוסר מדינית זו לא תשתנה לעולם. אם נמשיך לאפשר לקווי היסוד של ממשלותינו להסתמך על פירוש רעיון הציונות כרעיון קנייני, אם לא נחסום בהסכם בינלאומי, בחוקה ובגבולות טריטוריאליים את אפשרות מימושו של הפירוש הזה, תוסיף ישראל - ובעצם ארץ ישראל - לתפקד ככברת ארץ שאדונים יהודים יראו עצמם רשאים לגרש מעליה זרים לא יהודים, ולא כפי שפינסקר והרצל ביקשו שתתפקד: כברת ארץ שאדונים זרים לא יוכלו לגרש מעליה יהודים.

גורלנו יהיה אז רע ומר. אין לנו אלא לשוב אל האזהרה של פינסקר מלפני מאה וחמישים שנים כמעט. רבים, אם כי לא רבים מספיק, חשבו כמותו מאז. רובם חשבו כך מסיבות פרגמטיות. הם צדקו. הראיתי כי צדקו גם מבחינת נאמנותם לאבות המייסדים של רעיון הציונות. אבל בעיקר ביקשתי להראות כי הם מחויבים לחשוב כך מנקודת המבט של הפירוש היחיד המאפשר לרעיון להיות צודק, צודק אף באופן נשגב. הפירוש הקנייני הופך את מימוש הרעיון הציוני לנפשע. אם נמשיך לממשו כך נשוב אל סופות רבות, ולא רק בנגב.

- [1] † יהודה לייב (לאון) פינסקר, **אוטואמנציפציה**, בתרגום אחד העם, פרויקט בן יהודה.
- [2] † בנימין זאב הרצל, **מדינת היהודים: ניסיון לפתרון חדיש של שאלת היהודים** (הוצאה מיוחדת לרגל יובל החמישים להופעת הספר), תל אביב: מחלקת הארגון של הנהלת ההסתדרות הציונית, תש"ו.
- [3] † "כביכול", בין השאר מפני שהיחס בין קבוצות לאומיות ובין הטריטוריות שבהן הן נהנות מהגדרה עצמית אינו יכול להיות יחס בעלות, לפחות לא במחשבה מדינית הומניסטית-דמוקרטית. במסגרת מחשבה כזאת ריבונות אמורה לשרת את טובת האזרחים, בניגוד לבעלות, המשרתת את טובת נשא הזכות.
- [4] † הרצל (לעיל הערה 2), עמ' 29.
- [5] † פינסקר (לעיל הערה 1).
- [6] † אמנון רז-קרקוצקין, "אין אלוהים אבל הוא הבטיח לנו את הארץ", **מטעם - כתב עת לספרות ולמחשבה רדיקלית** 3, 2005, עמ' 71-76.
- [7] † "שם, בעולם, כל הקירות היו מכוסים בכתובות שטנה, 'יהודון, לך לפלסטינה'", מספר עמוס עוז בסיפור **על אהבה וחושך** על שיחות בבית הוריו בשנות הארבעים של המאה הקודמת, אחרי שנשמעו לכתובות השטנה והלכו לפלשתינה.
- [8] † למשל חוק מעמדן של ההסתדרות הציונית עולמית ושל הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, תשי"ג-1952; חוק נכסי נפקדים, התש"י-1950; סעיף 7א לחוק יסוד: הכנסת; חוק קרן קיימת לישראל, תשי"ד-1953; ועוד חוקים רבים, ובראשם חוק יסוד: מדינת ישראל - מדינת הלאום של העם היהודי, שנחקק ב-2018, וקווי היסוד וההסכמים הקואליציוניים שעליהם כוננה הממשלה ה-37 בשנת 2022.
- [9] † אריה נאור, **ארץ ישראל השלמה: אמונה ומדיניות**, חיפה: אוניברסיטת חיפה, 2001, עמ' 184 שתי המובאות הראשונות הן מדברי נאור. השלישית היא מובאה של נאור מדברי בגין.

פרופ' חיים גנז, פרופסור אמריטוס **בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב**, הוא חוקר מחשבה **מדינית ומשפטית**. מאמר זה מפתח טיעונים המופעים בספריו **ציונות שוויונית** (2013) ו-*A Political Theory for the Jewish People* (2016), וכן במאמר "Liberationist v. Proprietary Nationalism" שטרם פורסם. יריעתו הקצרה אינה מאפשרת להכיל מרכיבים, תוספות וניואנסים שיש לטיעונים המוצגים בחיבורים הנזכרים. המאמר עומד להתפרסם בימים אלו באנגלית בגיליון מיוחד של כתב העת *Israel Studies*. אנו מודים לכתב העת על הרשות לפרסמו כאן.
